

Valjalo bi znat'!

O SOCIJALNOJ I ZDRAVSTVENOJ ZAŠTITI

Marija Mijović

Transrodna si, rodno varijantna i/ili interpolna osoba i želiš da znaš koja su tvoja prava kada je u pitanju socijalna i zdravstvena zaštita?

U ovoj kratkoj brošuri naći ćeš informacije:

- Koji zakoni iz socijalne i zdravstvene zaštite štite tvoja prava*
- Kako da pristupiš procesu prilagođavanja pola u zdravstvenom sistemu Crne Gore*
- Koja je procedura ostvarivanja socijalne zaštite i u kojim situacijama*
- Kome možeš da se obratiš za podršku*

I još ponešto što bi **valjalo** znat'!

*Želimo da naša zajednica bude informisana o svojim pravima, kao i načinima kako da ih ostvari! Zato uzmi ovu brošuru da saznaš sve što ti može **VALJATI** u ostvarivanju zakonima zagarantovanih prava.*

Mi, transrodne, rodno varijantne i interpolne osobe smo građani/ke Crne Gore, te stoga smatramo da je neophodno da posjedujemo informacije o našim pravima, kako bismo ih ostvarili/e, te kako bismo se zaštitili/e od kršenja istih.

Zato uplovi u svijet informacija koje ti pružamo u ovoj brošuri!

Zakoni i propisi koji regulišu prava transrodnih i interpolnih osoba u Crnoj Gori, a odnose se na socijalnu i zdravstvenu zaštitu:

Ustav Crne Gore¹ garantuje zaštitu ljudskih prava i sloboda, zabranjuje izazivanje ili podsticanje mržnje po bilo kom osnovu, kao i direktnu i indirektnu diskriminaciju na bilo kom osnovu, kreirajući na taj način i osnovu za zaštitu ljudskih prava LGBTI osoba, te potvrđuje obavezu Crne Gore da poštuje međunarodne standarde u tom kontekstu. Takođe, Ustav garantuje da se privremena ograničenja ljudskih prava i sloboda ni u kom slučaju ne mogu vršiti na osnovu pola, nacionalnosti, rase, vjere, jezika, etničkog ili društvenog porijekla, političkog ili drugog uvjerenja, imovnog stanja ili bilo kakvog drugog ličnog svojstva, a takođe propisuje i pravo na privatni i porodični život, te zaštitu dostojanstva i sigurnosti čovjeka, kao i fizičkog i psihičkog integriteta.

Zakon o zabrani diskriminacije² striktno zabranjuje diskriminaciju po osnovi seksualne orijentacije, rodnog identiteta i interseksualnih karakteristika, uz jasno objašnjenje navedenih pojmova. Dodatno, isti zakon definiše govor mržnje kao poseban oblik diskriminacije po navedenim osnovama.

Krivični zakon³ definiše seksualnu orijentaciju i rodni identitet kao otežavajuće okolnosti u slučajevima zločina iz mržnje, kao i govora mržnje.

Zakon o rodnoj ravnopravnosti⁴ garantuje zaštitu na osnovu rodnog identiteta, kroz zaštitu ne samo muškaraca i žena, već i "osoba različitih rodni identiteta" jednako u svim sferama socijalnog života, te zabranjuje diskriminaciju osobe na osnovi "promjene pola".

Zakon o socijalnoj i dječijoj zaštiti⁵ propisuje da socijalna i dječja zaštita ima za cilj unaprjeđenje kvaliteta života i osnaživanje

1 Ustav Crne Gore, Službeni list Crne Gore, br 1/2007 i 38/2013, članovi 6, 7, 8, 9, 25, 28 i 40.

2 Zakon o zabrani diskriminacije, Službeni list Crne Gore, br. 46/2010, 40/2011, 18/2014 i 42/2017, članovi 9a i 19.

3 Krivični zakon, Službeni list Crne Gore, br. 70/2003, 13/2004, 47/2006, 40/2008, 25/2010, 32/2011, 64/2011, 40/2013, 56/2013, 14/2015, 42/2015, 58/2015 i 44/2017, članovi 41a i 443.

4 Zakon o rodnoj ravnopravnosti, Službeni list Crne Gore, br. 46/2007, 73/2010, 40/2011 i 35/2015, članovi 1 i 4.

5 Zakon o socijalnoj i dječijoj zaštiti, Službeni list Crne Gore, br. 27/2013, 1/2015, 42/2015, 47/2015, 56/2016, 66/2016, 1/2017, 42/2017 i 50/2017, član 4.

za samostalan i produktivan život pojedinca i porodice, te u ostvarivanju ciljeva socijalne i dječije zaštite garantuje posebnu zaštitu djetetu, mladoj osobi, a zatim i odrasloj i staroj osobi koje je žrtva zlostavljanja, zanemarivanja, nasilja u porodici i eksploatacije ili kod kojeg postoji opasnost da će postati žrtva; kojem je usljed posebnih okolnosti i socijalnog rizika potreban odgovarajući oblik socijalne zaštite

Principi socijalne zaštite temelje se na: uvažavanju integriteta i dostojanstva korisnika/ ce socijalne zaštite, zabrana diskriminacije, informisanja korisnika/ce, individualnog pristupa, aktivnog učestvovanja korisnika u kreiranju, izboru i korišćenju prava iz socijalne i dječje zaštite, uvažavanja najboljeg interesa korisnika, prevencije institucionalizacije i dostupnosti usluga u najmanje restriktivnom okruženju, pluralizma usluga i pružalaca usluga, partnerstva i udruživanja različitih nosilaca djelatnosti i programa, posebno na lokalnom nivou, transparentnosti.

Zakon o zdravstvenoj zaštiti⁶ garantuje pravo na zdravstvenu zaštitu "u skladu sa najvišim mogućim zdravstvenim standardima i postignućima moderne medicinske teorije i prakse", zabranjujući diskriminaciju po osnovi seksualne orijentacije i rodnog identiteta.³³ Dodatno, licu kojem je usljed posebnih okolnosti i socijalnog rizika potreban odgovarajući oblik zaštite, ima pravo na jednokratnu novčanu pomoć i pravo na uslugu privremenog smještaja.

Zakon o pravima pacijenta⁷ obezbjeđuje pravo na ljudsko dostojanstvo, fizički i mentalni integritet i poštovanje ljudskih prava.

Zakon o zdravstvenom osiguranju⁸ pruža pravo transrodnim osobama na zdravstvenu zaštitu u pogledu procesa prilagođavanja pola, koja je pokrivena iz sredstava obaveznog zdravstvenog osiguranja u iznosu od 80% ukupnog troška.

---

6 Zakon o zdravstvenoj zaštiti, Službeni list Crne Gore, br. 3/2016, 39/2016 i 2/2017, članovi 4 i 5.

7 Zakon o pravima pacijenta, Službeni list Crne Gore, br. 40/2010 i 40/2011, član 1.

8 Zakon o zdravstvenom osiguranju, Službeni list Crne Gore, br. 6/2016, 2/2017, 22/2017 i 13/2018, član 18.

Pravilnik o utvrđivanju medicinskih razloga za promjenu pola⁹ donesen je od strane Ministarstva zdravlja, te definiše kriterijume za pristup pravu na pokrivanje troškova procesa prilagođavanja pola kroz obavezno zdravstveno osiguranje.

Zakon o matičnim registrima¹⁰ koji omogućava trans osobama da promijene oznaku pola, ali bez jasnih smjernica o samoj proceduri.

Strategija za unaprijeđenje kvaliteta života LGBTI Osoba u Crnoj Gori za period 2019-2023, kroz operativni cilj 3.3 „Unaprijeđen pristup uslugama socijalne zaštite i servisima podrške za LGBTI osobe” i kroz specifične mjere povezane uz ovaj cilj: Mjera 3.3.1: Edukovati stručneradnike u centrima za socijalni rad za senzibilan pristup u radu sa LGBTI osobama, Mjera 3.3.2: Konsultantska podrška postupku licenciranja specifičnih LGBTI usluga, Mjera 3.3.3: Podržati funkcionisanje specifičnih LGBTI usluga kroz Javne konkurse za finansiranje projekata/ programa nevladinih organizacija.

9 Pravilnik o utvrđivanju medicinskih razloga za promjenu pola, Službeni list Crne Gore, br. 14/2012.

10 Zakon o matičnim registrima, Službeni list Crne Gore, br. 47/2008, 41/2010, 40/2011 i 55/2016.

KOME SE MOŽEŠ OBRATITI
VEZANO ZA USLUGE IZ
SOCIJALNE I DJEČIJE,
KAO I ZDRAVSTVENE
ZAŠTITE?

Crna Gora nema nijedan uspostavljen socijalni servis podrške LGBTIQ osobama, pa shodno tome sve servise pružaju isključivo LGBTIQ organizacije.

- ✓ Drop in centar NVO Juventas, koji je otvoren u februaru 2011. godine, kao i prvi i jedini centar ovog tipa u Crnoj Gori, a u kojem LGBTIQ osobe imaju pristup ljekaru/ki, psihološkoj podršci, servisu prevencije HIV-a i polno prenosivih infekcija (u saradnji sa Kvir Montenegro), socijalnim radicima/vama i vršnjačkoj podršci sa primarnim servisom prevencije HIV-a i polno prenosivih infekcija među populacijom muškaraca koji imaju sex sa muškarcima.
- ✓ Besplatna pravna pomoć i podrška u pratnji povjerljivog lica, od strane Kvir Montenegro.
- ✓ Socijalni servisi za transrodne osobe od strane Asocijacije Spektra, kao što su grupe samopodrške, vršnjačka podrška, pratnje u ulozi povjerljivog lica.

Što se državnih institucija tiče, za pomoć se možeš obratiti i:

- ✓ **Centru za socijalni rad**¹¹, u vezi ostvarivanja prava na jednokratnu pomoć, ostvarivanja prava na materijalno obezbjeđenje, ostvarivanja prava na tuđu njegu i pomoć, kroz proceduru predavanja adekvatne medicinske dokumentacije koja potvrđuje da si u trenutnoj potrebi za istom (uz kopiju lične karte, dokumentacije o kućnoj zajednici, dokumentacije iz Poreske uprave da ne posjedujete ličnu imovinu, potvrde sa Biroa rada da si nezaposlen/a ili medicinske dokumentacije od ljekara specijalista koji potvrđuju da si u potrebi za novčanom pomoći zbog privremene/trajne spriječenosti za rad, potvrdi o nesposobnosti za rad, itd.); Osim navedene, može da bude tražena dodatna dokumentacija, što zavisi od slučaja do slučaja, i najčešće će te o tome obavijestiti radnik/ca na prijemnom odjeljenju Centra za socijalni rad gdje se i predaje dokumentacija

---

11 <https://www.csroc.me/>

i gdje ćeš obaviti svoj prvi razgovor. Takođe, Centru za socijalni rad se možeš obratiti ukoliko ste žrtva nasilja, da bi dobio/la adekvatnu podršku i zaštitu, besplatnu pravnu pomoć i slično.

Kontakt: Tel/fax: +382 (20) 230-570; +380 (20) 230- 572,

E-mail Centra u Podgorici: podgorica@czs.me,

Adresa: Ul. IV Proleterske br. 18.

Zdravstvenim ustanovama – domovima zdravlja, počev od izabranog doktora, ukoliko želiš informacije o mogućnostima vezanim za prilagođavanje pola. Na osnovu Pravilnika o utvrđivanju medicinskih razloga za promjenu pola, medicinski razlozi za promjenu pola osiguranog lica utvrđuju se: pregledom na nivou primarne zdravstvene zaštite, pregledom i dijagnostikovanjem doktora specijaliste interne medicine (opšta interna medicina, endokrinologija), doktora specijaliste hirurgije (opšta hirurgija, plastična i rekonstruktivna hirurgija, urologija i ginekologija), po potrebi i drugih doktora specijalista ili specijalista užih grana medicine, izvještajem psihijatra i psihologa, i socijalnom anamnezom socijalnog radnika. Mišljenje o postojanju medicinskih razloga za promjenu pola osiguranog lica daje konzilijum doktora medicine odgovarajuće specijalnosti Kliničkog centra Crne Gore. Pravilnik obezbjeđuje mogućnost pristupanja procesu prilagođavanja pola transrodnim osobama starijim od 16 godina.

U našoj državi dostupna je psihološka i endokrinološka podrška, hormonalna terapija, a dostupna je i operacija mastektomije, odnosno uklanjanje grudi.

Za pristup **hormonalnoj terapiji** - potrebno ti je :

Psihološka procjena od psihologa_škinje: Izvještaj psihologa. (Centar za mentalno zdravlje u Bloku 5. Kontakt telefon za zakazivanje 020/481-928);

Psihijatrijska podrška (ukoliko ti je potrebna): dr Tea Dakić, klinika za psihijatriju (potreban uput od izabranog/e ljekara/ke),

Nalazi krvi: Kompletna krvna slika, biohemijski nalazi (glukoza, urea, kreatinin, bilirubin, holesterol, trigliceridi, natrijum, kalijum, hloridi). (Ovi nalazi se vade u Domu zdravlja od 7:00 do 9:00 ujutru);

Hormonski nalazi: TSH, slobodni T4, prolaktin, estradiol, progesteron, slobodni, ukupni i biodostupni testosteron, DHEAS, FSH, LH, kortizol. (Ovi nalazi se vade u Laboratoriji KBC-a od 7:00 do 8:30 ujutru).

Za sve ove nalaze potrebno je da prethodno uzmeš uput od svog izabranog/e ljekara/ke opšte prakse (Dom zdravlja- Uput za hormonske nalaze, nalaze krvi i uput za endokrinologa/škinju).

Ukoliko pripadaš još nekoj marginalizovanoj grupi (RAE, OSI) takođe se možeš obratiti Centru za socijalni rad radi ostvarivanja prava iz socijalne i dječije zaštite, na isti način kao i svi drugi građani/ke Crne Gore, ali se možeš i obratiti nekoj i od organizacija vladinog i nevladinog sektora čiji je primarni rad vezan za ove grupe (Crvenom krstu Crne Gore, Romskim organizacijama, Organizacijama za pomoć i podršku osobama sa invaliditetom, Pravnom centru, i dr.).

Takođe, u slučaju da smatraš da su neka od tvojih zagarantovanih prava prekršena, možeš se obratiti **Ombudsmanu**¹², **Zaštitniku ljudskih prava i sloboda**. Zaštitnik je dužan da reaguje po pritužbi, i ima posebna ovlašćenja u odnosu na diskriminaciju po različitim osnovama, a možeš ga kontaktirati na broj telefona 020/225-396, mailom na **ombudsman@t-com.me**, ili lično, svakog radnog dana od 11 do 14h na adresi Ul. Svetlane Kane Radević br.3.

---

¹² <https://www.ombudsman.co.me/>

Podršku transrodnim, rodno varijantnim i interpolnim osobama možeš dobiti kroz¹³:

Grupe samopodrške koju organizuje Asocijacija Spektra, svakog četvrtka u 18:00h. Grupa se bavi pitanjima samoprihvatanja, identiteta, tijela, seksualnosti, partnerskih veza, porodice, diskriminacije u društvu, razvijanjem mehanizama za odbranu od nasilja i diskriminacije i svim drugim temama koje su od značaja za transrodne i rodno varijantne osobe.

Kontakt: **Nikola Ilić**, nikolailic.spektra@gmail.com, 068/426-695

Individualne vršnjačke konsultacije podrazumijevaju vršnjačko savjetovanje sa trans aktivistima/kinjama Asocijacije Spektra na siguran i povjerljiv način u sigurnom prostoru. Konsultacije se obavljaju uživo, preko telefona i online.

Kontakt: **Nikola Ilić**, nikolailic.spektra@gmail.com, 068/426-695

Facilitacija pristupa zdravstvenim uslugama koju pruža Asocijacija Spektra, a koja obuhvata olakšavanje pristupa medicinskim stručnjacima/kinjama koji/e imaju iskustva u radu sa trans osobama, pružanje pratnje i podrške tokom traženja zdravstvenih usluga, kao i pružanje podrške tokom samog procesa prilagođavanja pola.

Kontakt: **Jovan Ulićević**, jovan.spektra@gmail.com, 067/135-205.

Podrška prilikom prijave nasilja i/ili diskriminacije koju pruža takođe Asocijacija Spektra, i podrazumijeva učestvovanje u ulozi zastupništva i/ili povjerljivog lica, ali i pružanja podrške osobi u odnosu na konkretni slučaj.

Kontakt: Jovan Ulićević, jovan.spektra@gmail.com , 067/135-205

Besplatna pravna pomoć koju pruža LGBTIQ Asocijacija Queer Montenegro, a kroz koju LGBTIQ osobe mogu dobiti besplatno pravno savjetovanje i zastupanje u svim slučajevima nasilja i diskriminacije koje uključuje seksualnu orijentaciju, rodni identitet, rodno izražavanje i/ili polne karakteristike.

Kontakt: Danijel Kalezić, danijel@queermontenegro.org, 067/309-399

Prevenција HIV-a i polno prenosivih infekcija koja podrazumijeva usluge koje pruža LGBTIQ Asocijacija Queer Montenegro i NVO Juventas. Usluge se ogledaju u pružanje informacija o prevenciji HIV-a i PPI, obezbjeđivanju materijala zaštite tokom seksualnih odnosa, sterilnog pribora za injektiranje droga, psihološke, medicinske, socijalne i vršnjačke podrške, organizovanja anonimnog testiranja, kao i pružanja podrške tokom testiranja, ali i facilitaciji pristupa terapiji za HIV i ostalih PPI.

Kontakt: Jelena Čolaković, jelena.colakovic@gmail.com,

Danijel Kalezić, danijel@queermontenegro.org, 067/309-399.

Ova publikacija je finansirana od strane #EKHN u okviru #SoS_ projekat. Stavovi izraženi u ovoj publikaciji predstavljaju stavove autora/ki, te ne predstavljaju stavove i mišljenja EKHN.

This publication is funded by #EKHN in framework of #SoS_project. The views described herein are the views of the authors, and do not represent the views or opinions of EKHN.

